

Een gebroken halleluja

Begin dit jaar interviewde ik Tomas Sjödin bij hem thuis, aan zijn keukentafel in Zweden. Vooral wat (en hoe) hij vertelde over het verlies van twee van zijn kinderen, raakte me diep.

Sjödin beschrijft in dit boek hoe je 'halleluja' kunt blijven zingen, zelfs als je verdwaalt in verdriet. Een openhartig en soms diepontroerend relaas, met – verrassend – klokken in de hoofdrol. Aanbevolen!

GERT-JAN SCHAAP, redacteur EO-Visie

TOMAS
SJÖDIN

EEN
GEBROKEN
HALLELUJA

Een gebroken halleluja

Sjödin, Tomas

Originally published in Sweden under the title *Ett brustet halleluja*.

Copyright © Tomas Sjödin.

Published by permission of Verbum AB, Stockholm, Sweden.

ISBN 978-90-3380-3307

ISBN e-book 978-90-3380-3314

NUR 707

c-NUR 001

Vertaling: Tanja en Eric Lagerström

Tekstredactie: Margaretha Coornstra en Marja van der Linden

Ontwerp omslag: Jore ontwerp

Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de *Nieuwe Bijbelvertaling 2021*, © Nederlands Bijbelgenootschap, 2021, tenzij anders vermeld.

© 2022 UITGEVERIJ ARK MEDIA - LEEUWARDEN

Alle rechten voorbehouden.

Ark Media is onderdeel van Royal Jongbloed Publishing.

www.royaljongbloed.com

In bevroren tuinen is het stil als op het kerkhof.

Maar wanneer je goed luistert,
hoor je een zacht kabbelend gerinkel
van ontelbare kleine klokjes in de verte.

Dat is het geluid van de stilte.
Dat is het geluid achter alle geluid.

William Heinesen,
De toren aan het einde van de wereld

Inhoud

1. Hoe ben ik hier in hemelsnaam beland?	9
2. De levenden roep ik. De doden betreur ik	27
3. Een naar binnen stromende God	37
4. Ik leef dankzij de klokken	49
5. Een gebroken halleluja	67
6. Het leven heeft een dragend idee nodig	77
7. Het is de veelheid die ons de das omdoet	83
8. Een grootse voorvechter van eenvoud	89
9. De legering die zingt	99
10. Het bevrijden van de toon	109
11. Zo ver de klank reikt	121
12. Rusten is verantwoordelijkheid nemen	127
13. Touch	137
Bonus	153
Literatuur	159

1

Hoe ben ik hier in hemelsnaam beland?

*Central Council of Church Bell Ringers,
Berkswell, Warwickshire,
30 april 2008*

The Reading Room aan de Meriden Road is stampvol. Enthousiaste klokkenluiders uit heel Groot-Brittannië beginnen aan de afronding van een geslaagde jaarlijkse conferentie, en de stemming kon nauwelijks beter zijn. Hier werd gesproken over verjonging, het opleiden van nieuwe luiders, digitalisering en nog veel meer. En nu is het mijn beurt. De voorzitter van de organisatie, Derek Sibson, had gevraagd of ik een korte afsluitende toespraak zou willen overwegen, waarin ik mijn ervaringen tijdens de conferentie kon samenvatten. Ik zei onmiddellijk ja.

En dus begin ik nu te vertellen hoe totaal onwetend ik ben op dit gebied en hoe moeilijk het was om ze thuis uit te leggen wat ik eigenlijk ging doen in Engeland. Er wordt vrolijk gegrinnikt in het klokkenluiderspubliek. Ze vinden het wel leuk om raar te zijn.

Ik ga verder: 'Nu ik de hele conferentie heb meegemaakt, besef ik dat het nog moeilijker zal zijn om uit te leggen wat ik

hier heb uitgevoerd.' Bij die woorden barst er een beheerst gejubel uit in de zaal.

Ik oogst een onverdiend warm applaus voor mijn vijf minuten durende toespraakje. En nu ik hier sta, glimlachend van de een naar de ander en warme blikken uitwisselend met deze fantastische dames en heren, dringt zich plotseling de gedachte op:

Hoe ben ik hier in hemelsnaam beland?

Göteborg op een zondag, een paar jaar geleden. Mijn vrouw, Lotta, moest vroeg in de kerk zijn. Ik reed mee en maakte van de gelegenheid gebruik om een kopje koffie en een broodje te halen bij 7-Eleven. Ik heb een zwak voor zomerochtenden in de binnenstad. Waar wij wonen, in Noord-Hisingen, verlopen doordeweekse dagen, het weekend, de ochtend en de avond in ongeveer hetzelfde tempo. Tenminste, zo lijkt het. In de stad voel je de overgang beter. In het bijzonder op een vroege zondagochtend is dat duidelijk merkbaar. Feestvolk en kerkvolk lossen elkaar af. Er zit maar een paar uur tussen de laatste gasten van de nachtclubs en de eerste kerkbezoekers. Rond acht uur zijn de straten bijna helemaal leeg.

Er heerste een heerlijke stilte op het plein, Grönsakstorg. Ik kreeg het gevoel dat de treinen langzamer reden dan gewoonlijk, dat de vogels geluidsdempers hadden en dat de schoonmaakploegen hun veegwagens op halve kracht lieten rijden. De stad was gewoon nog niet helemaal wakker en wilde liever niet gestoord worden. Ik bleef lang zitten.

Na de koffie en de ochtendkrant stak ik de Rosenlundsbrug schuin over; precies op het moment dat de kerkklokken van de Hagakerk begonnen te luiden om mensen bijeen te roepen voor de kerkdienst. Ik had ze natuurlijk al heel vaak

gehoord, ze hadden al meer dan honderd jaar hun oproep laten horen over Haga en de Vasastad. Maar ondanks het feit dat ik ruim vijfentwintig jaar in deze wijken heb gewoond, gewerkt, gekerkt en rondgelopen, was de klank me nog nooit zo opgevallen als nu. Het was alsof iemand me had geroepen, iemand die ik wel kende maar een lange tijd niet had gezien.

Ik hield halt op de brug en zonder dat ik erbij nadacht, bleef ik daar stilstaan als voor een meditatie. Iets in het ritme en de doffe, zware klank liet mij gedurende enkele ogenblikken al het andere vergeten. Ik luisterde alleen maar.

Eerst een slag van de ene klok, die iets lichter van toon was, en daarna nog een slag. Vervolgens viel de tweede klok in, wat donkerder van klank, die zijn tonen deed neerdalen op de aarde; ze daalden meer dan dat ze stegen. Weldra vermengden hun stemmen zich tot een lied dat met niets te vergelijken was. Het was niet alleen maar mooi, er zat een disharmonie in die verder reikte dan schoonheid reiken kan: tot in het gebroekene. Het geluid weerkaatste tussen de muren van de huizen, de heldere slagen en de minder precieze boventonen werden al snel omgeven door een glinstering van geluid dat heel het gigantische luchtruim vulde tussen de pedagogische academie, het belastingkantoor, de Hagakerk en de Smyrnakerk.

Ik leunde tegen de reling van de brug en nam de rondwervende geluidsglinstering op in mijn lichaam. Misschien was ik moe, misschien verdrietig, of misschien wel geen van beide, maar ik kon me onmogelijk goed houden. Er gleed een traan uit mijn oog. Hij viel in het kanaal en verdween in het stromende water. Ik weet niet waar hij naartoe ging, maar bij mij gingen de sluisdeuren open; de tranen stroomden over mijn wangen.

Toen de klokken stopten, zweeg het geluid niet. De echte slagen hoorde je niet meer, maar de glinstering bleef in de lucht hangen als een soort aanwezigheid, weliswaar niet langer zodanig waarneembaar dat je zou kunnen zeggen ‘Hoor je dat?’, maar nochtans onmiskenbaar.

Alles bij elkaar duurde het misschien vijf of tien minuten, ik weet het niet. Zou ik het op een afstandelijke en feitelijke manier beschrijven, dan zou ik zeggen dat het fascinerend was. Met een romantischer woordkeuze zou ik kunnen zeggen dat het lied van de kerkklokken me aangreep of ontroerde. Uitgedrukt in geestelijke termen aarzel ik niet om te zeggen dat ik me aangesproken voelde.

Met dergelijke ervaringen kun je op meer dan één manier omgaan. Je kunt verdergaan alsof ze geen betekenis hebben, of je kunt de beleving de ruimte geven in je gedachten, als iemand die zojuist aangesproken is en verwacht dat er misschien nog meer komt. Ik besloot voor het laatste te kiezen, met het eenvoudige voornemen om me te verdiepen in de wereld van de kerkklokken en te zien wat dit mij kon geven.

Op die zondagochtend begon een van de leukste en verdrietigste schrijfperiodes in mijn leven tot dan toe. Zonder vooringenomenheid een ingeving van één moment volgen kan, als het meezit, je leiden tot het punt waarop je terugkeert als een enigszins veranderd mens. Maar ook tot een punt waarop je nooit meer terugkeert. Misschien is het belangrijkste niet altijd wát je onderzoekt, maar dat je volhardt in je onderzoek.

Laatst las ik ergens dat het woord ‘persoon’ onder andere betekent: ‘iemand door wie het klinkt.’¹ Dat weetje heeft

---

¹ Het Latijnse *per* betekent ‘door’ en het Latijnse *sonare* betekent ‘klinken’.

mijn enthousiasme voor het verkennen van het ‘klokken-spoor’ nog groter gemaakt.

‘Waar schrijf je over?’ vroegen enkele vrienden in die periode.

‘Kerkklokken’, luidde mijn antwoord. De meesten leken te denken dat dat mijn manier was om te zeggen dat ik het er liever niet over wilde hebben. Dat gold niet voor Roger, de boekhouder van de Smyrnakerk, waar ik ook werk. Toen ik hem vertelde over mijn plannen dat ik wilde uitzoeken wat de klokken te vertellen hebben over het lied van de ziel, zei hij, zonder ook maar op te kijken van zijn boekhouding: ‘Dat klinkt buitengewoon interessant, bijna spannend.’

Wie een van mijn eerdere boeken heeft gelezen, weet dat mijn broer een soort speurhond is. Als ik hem laat snuffelen aan een onderwerp dat mij op dat moment boeit, duurt het zelden lang voordat hij een of ander spoor heeft gevonden. Zijn reukzin grenst aan het bovennatuurlijke, en ik ben hem eeuwig dankbaar. In de eerste plaats omdat hij mijn broer is, en in de tweede plaats omdat hij door de Voorzienigheid begiftigd is met dit onschatbare talent.

Ongeveer een week na het Haga-moment vroeg ik hem tijdens een telefoongesprek te hulp.

‘Waar gaat het over?’ vroeg hij.

‘Kerkklokken’, antwoordde ik.

‘Kerkklokken?’ herhaalde hij, met een zekere verbazing in zijn stem.

‘Kerkklokken’, herhaalde ik op mijn beurt. Ik vertelde hem dat ik alles wilde onderzoeken wat interessant zou kunnen zijn: klokken, klokkenluiders, materiaal en klokkenluiderstradities.

Zelfs het klokkentouw, als zou blijken dat het iets wezenlijks te vertellen had.

Mijn broer is gelouterd door al zijn ervaring en vriendelijk van aard. Hij zei dat hij het leuk vond klinken en beloofde dat hij zou doen wat hij kon.

Op mijn verjaardag kwam er een pakket dat was ingepakt met een zorgvuldigheid die je alleen bij bibliofielen tegenkomt, een beetje zoals een Russische matroesjka-pop, maar dan zonder al die Russische vrouwtjes. De buitenlaag was van stevig karton met breed, bruin plakband, in afmetingen die zouden volstaan om Chinees porselein over de wereldzeeën te vervoeren. Daaronder een nieuw pakket, deze keer van grijs papier en met het soort tape dat je tegenwoordig nooit meer ziet: papieren tape met een voorgelijmd oppervlak dat je moet bevochtigen met water. Mijn vader had zo'n plakbandapparaat 'op de zaak', zoals hij het werk noemde, een ijzeren monster dat hij met regelmatige tussenpozen moest bijvullen met water en dat een eigenaardige, niet te beschrijven geur had. Als je die eenmaal hebt geroken, vergeet je die nooit meer. Precies zo rook het pakket van mijn broer. Niet voor niets verleende iemand hem ooit het predicaat 'de onge kroonde meester van de verpakkingskunst'.

Binnen in het grijze papieren pakket zat een ander pakket, ditmaal in cadeaupapier anno 1943. Daarin zat het boek *Klockaren, i helg och söcken* (Klokkenluider, in het weekend en door de week), van een schrijver genaamd Hilmer Wentz. Op de cover stond een suggestieve tekening van een klokkenluider in actie, in de kapel van het kuuroord Mösseberg.

Wat ik nog niet kon vermoeden, was dat dit boek het eerste was van wat een kleine collectie zou worden, die een van mijn vrienden later 'vreemd' noemde. Die verzameling herbergt van alles, van merkwaardige kleine geschriften als *De*

klokkenluiders van Kristinehamn en Varnum tot aan elkaar geniete documenten als *Klokkenluiderstradities in Zweden*. Tijdens het lezen betrad ik een voor mij geheel onbekende wereld van geschiedenis, handwerk, legenden, interessante en soms ook totaal irrelevante feiten. Ik besloot al snel om van de theorie naar de praktijk te gaan. Ik wilde de klokken in de Hagakerk van dichtbij bekijken.

De gelegenheid daartoe deed zich een paar weken later voor, toen mij werd gevraagd om een aantal toespraken te houden tijdens een conferentie die zou plaatsvinden in zowel de Hagakerk als de Smyrnakerk. Toen we elkaar ontmoetten in de sacristie om van gedachten te wisselen over de openingsdienst, beantwoordde iemand een praktische vraag met: 'Dat regelt Anders, de koster.' Ik concludeerde dat de man die mij toegang zou kunnen verschaffen tot de klokkentoren dus Anders heette.

Alle medewerkers stonden langs de wanden in de nauwe sacristie toen de voornoemde koster binnenkwam. We wisselden blikken van herkenning en hij kwam naast mij staan.

'Ben jij wie ik denk dat je bent?' fluisterde ik terwijl de presentatie nog bezig was. 'Mijn buurman verderop langs de grindweg?'

Hij knikte. Ondanks dat we zo dicht bij elkaar wonen, hadden we elkaar alleen ontmoet op het jaarlijkse straatfeest, wanneer we de straat aan beide zijden afsluiten met een touw en lange eettafels dekken.

Na de dienst vertelde ik hem dat ik bij gelegenheid graag de kerkklokken zou willen zien, en hij antwoordde dat ik welkom was wanneer ik maar wilde.

Na enkele telefoongesprekken ontmoetten we elkaar in het Hagapark, precies op het moment dat de eerste zonnestralen

door het wolkendek braken, dat tot dan toe dicht en donker was geweest.

Onze ontmoeting viel toevallig op de dag dat daar een gedenkteken voor Raoul Wallenberg werd onthuld. Kofi Annan was ter plaatse en hield een ceremoniële toespraak.

Terwijl de feestelijkheden in volle gang waren, beklommen Anders en ik de klokkentoren. Via gangen en trappen bereikten we de laagste torenkamer. We zagen Kofi van bovenaf. Vanuit die torenkamer kom je via ladders ter hoogte van die enorme gevaarten.

De klokken in de Hagakerk hebben een totaalgewicht van om en nabij de drieënhalve ton, en pas wanneer je er zo dichtbij komt, realiseer je je wat voor opmerkelijke objecten het zijn. Om ze tot hun recht te laten komen, zijn kostbare torenconstructies nodig, met afmetingen in de dragende constructies die niet alleen het gewicht van de klokken moeten dragen, maar vooral de krachten die ontstaan wanneer de klokken in volle beweging zijn.

Anders en ik kropen om de twee klokken heen en lazen de inscripties. Beide klokken bleken gegoten te zijn bij Götaverken in 1882. Op de kleine klok staan woorden uit de brief aan de Hebreeën: 'Heden, indien gij Zijn stem hoort, Zo verhardt uw harten niet,, (Hebr. 3:7-8, SV1977) en op de grote staat het woord dat me heeft gevolgd sinds mijn jeugd: 'Halleluja'.

Na die belevenis gebeurde er een tijdje niet zoveel. Maar op een late avond struinde ik wat rond op het internet, om me wat te verdiepen in het onderwerp 'klokkenluiden', en ik belandde al snel op een goed onderhouden website met de welluidende titel *The Ringing World*. In de inleiding stond dat de website een wekelijkse nieuwsbrief bevatte van de CCCBR, de *Central Council of Church Bell Ringers*, in Groot-Brittannië.

De dagverse nieuwsbrief kondigde aan dat de jaarlijkse conferentie van het gezelschap het aankomend voorjaar zou plaatsvinden in Berkswell, vlak bij Coventry. Het thema van de conferentie was *Moving forward*.

Ik mailde de organisatoren met de vraag of ik de conferentie zou mogen bijwonen, en al meteen dezelfde middag kreeg ik antwoord van een zekere Robert Cater. Met Britse vriendelijkheid schreef hij dat ik *most welcome* was. Met dezelfde Britse vriendelijkheid wilde hij zich er ook van vergewissen dat ik wist waar ik me voor aanmeldde.

Hij legde uit dat men in Groot-Brittannië de klokken luidt volgens luidschema's, de zogenaamde *full circle*, en dat het meer om de volgorde gaat dan om de toon. Nadat ik hem had verzekerd dat ik daarvan volledig op de hoogte was, stuurde hij me een aanmeldingsformulier. De bedoeling was dat ik daarin zou beschrijven waar ik gewoonlijk klokken luidde, hoe lang ik dit al had gedaan en meer zulke gegevens. Om begrijpelijke redenen bleven mijn antwoorden heel kort.

Nog voor zes uur haastte ik me naar de brievenbus met mijn aanmelding, want Mr Cater benadrukte dat hij een papieren aanmelding wilde hebben, inclusief een handtekening en een vooruitbetaling voor het eten en drinken.

Op een dag – een zondag – stond er in de *Göteborgs-Posten* een artikel met de titel 'Zware klokken die emoties oproepen'. Het ging over Ingvar Rohr, een man die de vele kerkklokken die ons koninkrijk telt, geïnspecteerd heeft en nog steeds gegevens bijhoudt voor de Nationale Erfgoed Raad over de ongeveer achtduizend kerkklokken die in Zweden te vinden zijn.

Op een van de eerste dagen van het nieuwe jaar belde ik hem op en vertelde dat ik op 48-jarige leeftijd plotseling

geïnteresseerd was geraakt in kerkklokken Hij klonk niet verbaasd. Ik vertelde ook dat ik over hem had gelezen en me afvroeg of het mogelijk was om een ontmoeting te hebben met iemand als hij.

Ik probeerde uit te leggen dat het niet de klokken zelf waren die me interesseerden, maar meer het fenomeen, of de symboliek. Ik formuleerde het echter zo warrig dat ik op het laatst zelf niet eens meer wist wat ik eigenlijk bedoelde.

‘Ik wil je gewoon graag ontmoeten’, zei ik uiteindelijk. ‘Is dat mogelijk?’

Ingvar Rohr was heel welwillend en leek zelfs wel geïnteresseerd in een ontmoeting. We bladerden wat door onze agenda’s, en hij stelde voor dat we elkaar vlak bij mijn woonplaats in Säve zouden ontmoeten, zodat hij tegelijkertijd een kijkje kon nemen bij de plaatselijke kerkklokken. We legden een maandag vast, enkele weken later. Ingvar voorspelde dat dan ‘de ergste winter voorbij zou zijn’. Een opmerkelijke uitspraak als je bedenkt dat we in West-Zweden de laatste jaren nauwelijks noemenswaardige winters hebben gehad en deze winter daarop geen uitzondering vormde. Al na het eerste telefonische contact had ik een helder beeld van Ingvar Rohr: intens, deskundig, en met een goed gevoel voor humor.

Het weer klaart op en het belooft een mooie ochtend te worden, die dag halverwege februari. De ergste winter is noch gekomen, noch voorbijgegaan wanneer Ingvars auto ons erf op rolt. Hij blijkt een forse man te zijn, ongewoon direct in zijn communicatie en toch allesbehalve tactloos. Hoe moet ik hem beschrijven? Het valt me op dat hij precies praat zoals de vader in Ulf Malmros’ film *De beste zomer*, waarin Kjell Bergqvist een fantastische rol vertolkt en daarbij

de hele tijd in de derde persoon enkelvoud over zichzelf spreekt. Zo praat ook Ingvar Rohr.

‘Boterham of koffiebroodje?’ vraag ik.

‘Waarom niet allebei?’ repliceert hij.

‘Melk of suiker in de koffie?’

‘We zouden toch koffie nemen, geen legering?’ vervolgt hij in dezelfde geest, en meteen is ons gesprek op gang. Hij blijkt een rasverteller.

De tijd vliegt om. Mijn ochtend met Ingvar Rohr wordt een razende reis door het Zweedse culturele landschap. Wat deze man niet weet over de kerken in Zweden is het weten niet waard. Maar het wordt ook een interessante geschiedenisles, een soort basiscursus waar ik later veel voordeel van zou hebben.

Ik krijg te horen dat de oudste gegoten klok die we kennen ons terugvoert naar ongeveer drieduizend jaar geleden. De klok werd opgegraven in het huidige Irak, om precies te zijn in de stad Ninevé, en hij is maar acht centimeter hoog. Ingvar wijst erop dat het gebruik van klokken niet een of andere christelijke uitvinding is. Ze waren lang voordat het christendom geboren werd al in gebruik.

In Europa begon men klokken in godsdienstig verband te gebruiken aan het begin van de zesde eeuw. Voor zover bekend werd de eerste kerkklok in Europa in het jaar 535 geïmporteerd door de abt Eugippius, vanuit Carthago naar zijn klooster in Napels. Vanaf die tijd verspreidde het gebruik van kerkklokken zich snel in Europa, om in de negende eeuw gemeengoed te zijn.

Ingvar acht het aannemelijk dat de kerkklokken naar Zweden zijn gekomen met Ansgarius. Tijdens diens eerste zendingsreis naar het Noorden, op weg naar Birka, werd hij overvallen en beroofd van alles wat hij bij zich had. En het